

*Redes, interacción lectora e continuum crítico*¹

Arturo Casas

O adverbio de tempo que figura no título representa algo máis que unhas coordenadas de circunstancia. A crítica literaria sobre a que a min me interesa escribir é a actual, a que vén marcada por unhas condicións sociais, institucionais, culturais e de mercado especificamente asociadas ao tempo noso; unhas condicións que con toda probabilidade están a abrir unha etapa distinta para a crítica desde o punto de vista da súa función social e institucional.

A primeira consideración que preciso desenvolver é a relativa ao prisma deontolóxico que tantas veces delimita a discusión sobre as funcións e as disfuncións da crítica. Non é algo co que me sinta especialmente cómodo, teño que confesalo. A cuestión é que cando se fala de crítica (literaria, de arte, cinematográfica...) case sempre se fai por dependencia abusiva dun “debera ser”. Todo o mundo semella ter en mente qué e cómo debera ser a crítica, a miúdo sen excesivo espazo para o axuste ou os matices derivados destas ou aquelas condicións de partida. Promóvese así unha descontextualización non só inconveniente senón incluso terxiversadora de fondo, dado que a crítica é unha actividade máis entre todas as que configuran iso que agora hai consenso en denominar “o

1. Este texto corresponde a unha intervención que co rótulo xenérico “Crítica literaria hoxe” nos convocou a Héitor Mera e a min na casa de Rosalía o día 19 de maio de 2006. Naquel acto desenvolvín unha serie de ideas que despois reelaborei en esquema, xa por escrito, para a publicación prevista pola Fundación Rosalía de Castro. Por algún erro na edición, o texto non chegou a incorporarse ao lugar que lle correspondía dentro do volume *Diálogos na casa de Rosalía II*, publicado en 2007. Agora recupérase, sen modificacións, por considerar o autor que entra en diálogo co proceso aberto que a AELG activou a través da I Xornada da Crítica Galega.

sistema cultural”. Quero indicar con isto que a crítica está en interdependencia con outros elementos cos que se relaciona, razón pola que a carón daquel “debera ser” temos que ser conscientes de que sempre conviría conxugar un “pode ser” ou “está en condicións de ser”. Na Galiza do século XIX, por exemplo, non se daban as condicións para a aparición dun Sainte-Beuve ou dun Matthew Arnold no que estes representaron como críticos nos seus países de orixe.

Doutra parte, a priorización do punto de vista deontolóxico sobre a actividade crítica propende con frecuencia a un territorio normativo. Non é raro por esa vía que os criterios de aplicación esixidos ao exercicio da crítica deriven de conviccións apriorísticas nalgúns casos postas en uso con escasa flexibilidade e que conectan no fondo con posicións consciente ou inconscientemente marcadas en eidos como o estético, o ideolóxico ou outros. E isto tanto na actividade de procedencia académica coma na crítica que se publica en xornais ou revistas de difusión xeral. Por ese camiño, a crítica é adoito un simple recoñecemento mecánico e previsíbel, enraizado no grao de axuste ou desaxuste entre as diferentes producións culturais e os presupostos que identifican ao crítico ou ao grupo no que este se integra.

Considero que esas dúas claves constitúen un pano de fondo difícil de evitar e que, a fin de contas, supoñen a motivación fundamental do que, sen camuflaxe, cómpre interpretar como unha *desconfianza crónica* perante a crítica e os críticos, actitude ou sentimento que hai que recoñecer bastante estendido entre o conxunto de lectores e tamén entre o resto de axentes partícipes no sistema literario.

Porén, fronte a esa situación, aparecen indicios dun cambio funcional ao que hai que estar atentos. Por ser gráfico, diría que ese cambio consiste basicamente no esgotamento do modelo dunha crítica vicaria e na súa substitución por unha crítica de interacción na que a fronteira entre lectores anónimos e críticos *con nome* resulta cada vez máis osmótica e incerta.

Co rótulo “crítica vicaria” describo en realidade un feixe de prácticas normalizadas e de asuncións funcionais que a partir do século XVIII e por longo tempo instituíu a crítica como a voz autorizada e reguladora en representación de abstraccións como o Gusto, a Razón, a Tradición, o Espírito... ou de ideas consensuadas ou impostas como Comunidade, Fe, Progreso, Nación e outras. A crítica foi moitas veces, en efecto, o discurso monolóxico de lexitimación ou desautorización que diversos poderes –estatais, académicos, económicos, ideolóxicos...– articularon e publicitaron como mecanismos de transmisión de determinados valores e posicións. A axioloxía crítica e a súa plasmación avaliativa de poéticas, textos, autores, premios... deveu deste xeito o trasunto dun sistema de valores implícito e escasamente dinámico: xusto o vinculado con eses grupos de poder, en principio menos plurais do que a primeira vista poida parecer, e coa dialéctica establecida por aqueles cos grupos correlativos de contra-poder, ás veces eficaces en

termos de alternativa pero, outras moitas, simples residuos alimentados polo propio sistema como contrapesos inofensivos para afianzar unha hexemonía dada.

Non podemos caer na inxenuidade de pensar que isto vaia mudar en profundidade só porque en termos históricos corresponda facelo; nin tampouco parece serio postular unha especie de adamismo crítico que fose quen de activar unha mirada aséptica e autónoma sobre cada produto cultural novo. En realidade, non existe nin pode existir unha crítica enteiramente autónoma porque tampouco cabe imaxinar individuos ou grupos instalados nunha independencia discursiva e social plena. É máis, en termos lóxicos e contra o que algúns defenden, tampouco habería motivos para esperar que a esa suposta liberdade correspondese necesariamente un exercicio crítico optimizado nalgún sentido. Sempre que se fala ou se actúa faise desde unha posición e cunha intencionalidade que servirá determinados intereses e se oporá a outros de signo diverxente. Abstraerse disto conduce de novo a unha inocencia que ten moito de servicial e domesticada.

O que de verdade interesa é que o grao de conciencia sobre esas dependencias e heteronomías da crítica medra día a día entre os lectores e en xeral os consumidores de bens culturais. O que importa é que o público toma nota deses débitos e se distancia das prácticas consecutivas, en tantas ocasións dogmáticas e paternalistas, cando estas superan os límites do aceptábel. Asemade cobra relevo o fastío cada vez maior cara a un tipo de crítica paratextualizada, aquela que se inscribe a si propia como eco das lapelas, as contracapas ou as notas de prensa editoriais dos libros recensionados, aquela que por tanto cae aínda nunha vigairía máis galbana e acaba convertida, como sinala Terry Eagleton, en apéndice comercial da industria editorial.

Como suxería hai un momento, vivimos nunha conxuntura na que irrompe con forza unha crítica de interacción na que o acto crítico non se sublima e na que o axente crítico pode ser calquera lector ou lectora con ánimo de intervir no espazo público, ou, máis modestamente, con vontade de manifestar un parecer, unha experiencia, un reenvío entre lecturas e referentes... Isto é así en primeiro lugar pola multiplicación espectacular de plataformas críticas activas, que suman aos ámbitos tradicionais outros varios escenarios propicios e claramente moito máis dinámicos e dialóxicos —sobre todo pola concorrencia de linguaxes e rexistros— que os usuais até hai quince ou vinte anos. Penso no fundamental, por suposto, nas facilidades derivadas da información e da comunicación telemáticas. Internet, mercé ao correo electrónico, ás listas de distribución, ás publicacións en liña abertas ou non aos comentarios dos lectores e, en especial, ao asentamento dunha blogosfera cada día máis influente, está a introducir cambios relevantes tamén na concepción da crítica literaria, artística ou cultural.

O cambio máis significativo paréceme que sexa a configuración dun *continuum crítico* que acabará por desdebuxar ou mesmo borrar a existencia do lector

illado e acrítico, potenciando en cambio unha proxección permanente, plural e multipolar das lecturas individuais no espazo público e, a través disto, unha intervención directa e potencialmente moi efectiva no marco de decisións de autores, casas editoras, distribuidores e críticos profesionais. Tamén, a medio prazo, nos movementos da academia e doutras institucións. É un movemento que claramente arranca pola base da pirámide de idade, porque son os máis novos quen están a promover este tipo de iniciativas. Con todo, ninguén pode reclamarse alleo a esta corrente nin ás recolocacións de referentes institucionais e axiolóxicos que a mesma suscita.

É certo que esta clase de intervención será nalgún caso irreflexiva ou visceral, que terá un carácter fragmentario ou en exceso sumario, ou que se agochará no anonimato ou no disfraz onomástico. Pero tamén o é que así se prepara un eido propicio para renovar a función da crítica e para entender dunha maneira máis adecuada aos tempos históricos que vivimos a autoridade do crítico, a súa representatividade social e as súas tomas de posición en relación cos problemas que a cada individuo e a cada colectivo lle parezan os decisivos da hora sociopolítica e cultural na que participa.

Unha pauta significativa do que suxiro podería sinalarse na distribución de atencións críticas, na balanza de exclusións e inclusións que cada crítico ou cada plataforma crítica concreta a través da súa traxectoria específica. Que clase de autores e formas se privilexian e cales outros nunca comparecen?, que clase de temas e poéticas?, que clase de opcións relativas a unha multiplicidade de parámetros (ideoloxía, xénero, orientación sexual...)? Canto menos homoxénea e plural sexa unha sociedade menos o será tamén o seu sistema cultural e literario, polo que esa multiplicidade da que estamos a falar resulta aínda potenciada en espazos de hibridación etnocultural marcada, menos afastados de nós, os galegos de comezos do século XXI, do que a miúdo se xulga.

Así, pois, a apertura do espazo crítico a voces e perspectivas menos xerarquizadas e de procedencia máis variada que a que define por exemplo o ámbito académico acabará por incidir nas propias prácticas críticas de carácter especializado ou profesional. Propiciará sen dúbida (xa o está a facer) unha crítica máis próxima ás linguaxes non técnicas, máis relativista, unha crítica cunha función social e cultural máis declarada, unha crítica militante que posibelmente volverá acompañar con pulo teorizador o labor creativo dos poetas ou narradores que participan nun proxecto cultural ou social común (como xa ocorreu noutras encrucilladas históricas). Con certeza, tamén hai que estar preparados para unha crítica máis lixeira en contidos e argumentos.

O que en definitiva cabe esperar é que mediante esta renovación de escenarios e de discursos se faga máis evidente a inactualidade da crítica de condición vicaria, por unha parte, e da percepción deontolóxica da actividade crítica por outra.